

TÜRK TARIMI VE MENKUL KIYMETLEŞTİRME

Dr. Selim SOYDEMİR (*)

Giriş

Menkul Kıymetleştirme olgusu genellikle finansal anlamda ele alınmış ve dar anlamda yaklaşmıştır. Geniş anlamdaki yaklaşımlar ise, ülkelerin ve/veya finansal piyasaların gelişmişliği olgusu çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmada “tarımın” daha doğrusu “tarım arazisinin” menkul kıymetleştirilmesi, bir başka deyişle “şirketleştirilmesi” incelenmeye ve bu konuda bir öneri getirilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, öncelikle “Menkul Kıymetleştirme” kavramı, ardından, Türk tarımı ve yapısı ve Türk tarımında menkul kıymetleştirme bahsi geçen çerçevede uygulanıp uygulanamayacağı incelenecektir.

Menkul Kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme kavramı dar ve geniş anlamda olmak üzere iki temel başlık altında incelenebilir. Geniş anlamda konu ele alındığında, menkul kıymetleştirme menkul kıymet piyasalarının geliştirilmesi ve finansal piyasalardaki fon aktarım sürecinin menkul kıymet piyasaları –sermaye piyasaları-kanalıyla yapılmasını içermektedir. Bu kapsamda, fonların fon fazlası veren iktisadi birimlerle fon talep eden iktisadi birimler arasında sermaye piyasası aracı olarak nitelenen hisse senedi, tahvil, finansman bonosu, varlığa dayalı menkul kıymet ve yatırım fonu katılma belgeleri gibi araçlarla aktarılması sü-

---

(*) Sermaye Piyasası Kurulu

recinin gelişmişliği menkul kıymetleşme olarak algılanabilecektir (Soydemir 1998: 3-7, Akyüz 1984, Mishkin 1995: 205, Ghandhi 1988, Goldsmith 1969, Feeney 1995:1-19 ve Gardner 1991).

Dar anlamdaki menkul kıymetleştirme kavramı ise genellikle şirketlerin veya bankaların aktiflerinde yer alan bazı likit olmayan -duran varlıkların-veya gelecekteki nakit akımlarının bir menkul kıymete bağlanarak halka veya başka bir partiye satılmasını, böylece firmanın likiditeye kavuşmasını göstermektedir (Öcal 1997: 3-37, Tantan 1996:3-34, Chammah 1991).

Ölçek Ekonomisi

Veri teknoloji altında üretim artarken ortalama maliyet azalıyorsa ölçek ekonomisinden bahsedilebilir (Silvestre J.1988). İktisada giriş ders kitaplarında da iş gücünün azalan marjinal katkısına değinildiğinde bir tarlada çalışanların arasına sürekli olarak yeni işçilerin katılması anlatılırdı. Türk tarımında konu biraz farklı bir açıdan olarak buna benzemektedir. Bilindiği gibi, bir traktörün (daha geniş anlamda makinalar kullanılabilir) ekonomik olarak işleyeceği arazi büyüklüğü bellidir. Bu miktarın altındaki alanlarda traktör kullanılması daha doğrusu (bu arazi sahiplerinin başka amaçları yoksa-ulaşım gibi) traktör yatırımı yapmaları etkinliği azaltacaktır.

Çünkü, Türk tarımında arazi ölçeği genellikle küçüktür. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Genel Tarım Politikaları bölümünde 1991 Genel Tarım Sayımına dayanılarak verilen rakamlara göre:

1. 4.1 milyon tarım işletmesi bulunmaktadır.
2. Ortalama işletme büyüklüğü 5.9 hektardır.
3. İşletmelerin
  - %35'i (yaklaşık 1.4 milyon işletme) 0-2 hektar
  - %32'si (yaklaşık 1.3 milyon işletme) 2-5 hektar
  - %28'i (yaklaşık 1.1 milyon işletme) 5-20 hektar
  - %5'i (yaklaşık 0.2 milyon işletme) 20 hektar üstünde arazi büyüklüğüne sahiptir.

Toplamda bakıldığında ise, tarım işletmelerinin (sayı olarak) %95'inin işledikleri arazinin ortalama büyüklüğünün 20 hektardan az olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. Toplam arazinin,

- %6'sı 0-2 hektar arasındaki işletmeler,
- %16'sı 2-5 hektar arasındaki işletmeler,
- %41'i 5-20 hektar arasındaki işletmeler
- %37'si ise 20 hektarın üzerindeki işletmeler

tarafından işlenmektedir. Bu durumda toplam tarım arazimizin %63'ünde arazi büyüklüğü 20 hektarın altındadır.

Diğer şeyler (eğitim, işbirliği yapma, ortak davranma vs.) bir yana sadece arazi büyüklüklerine bakıldığında tarım işletmelerimizin herşeyden önce mekanizasyonun sağlayacağı ölçek ekonomisinden faydalanmalarının mümkün olmadığı saptanabilir.

Üstelik ülkeler arasındaki sınırların sadece coğrafi olduğu, iktisadi ilişkilerde sınırların kalktığı, özellikle tarımsal ürünlerde müdahalelerin arttığı ve kıyasıya rekabetin geliştiği bir dünya da küçük ölçeklerle rekabet etmek neredeyse imkansızdır.

Üreticimizin,

- Diğer ülkelerin ne kadar ürettiğini, üreteceğini?
- Diğer üreticilerin ne fiyatlarla piyasalara çıkacağını?
- Futures-forward fiyatların neler olduğunu(*)?

takip etmesi, buna yönelik olarak hukuki, finansal (tarıma yönelik tekniklerin yanında) bilgiye sahip olmaları veya kendilerine sunulacak bilgileri değerlendirebilecek düzeyde olmaları gerekmektedir. Halbuki ölçek büyüklüklerinin bu sorunlara cevap veremeyeceği açıktır.

(*) Türkiye de vadeli işlem piyasalarının kurulmasının temel ilkeleri 15.12.1999 tarih ve 4487 sayılı Kanunla

Türk Tarımı

Toprak Dağılımı

Türkiye tarımında 20 hektarın altındaki işletmeler hakim durumundadır. 1952 yılındaki tarım işletmelerinin % 94,3'ü 20 hektarın altında işletme büyüklüğüne sahipken, bunların işledikleri alan toplamın %58,6'sını oluşturmuştur (Kasnakoğlu 1994). Ancak gelişme arazinin daha da parçalanmasını getirmiştir. 1991 yılında tarım işletmelerinin %94,7'si 20 hektarın altındaki araziyi işlerken, işlenen arazi toplamın %63.1'ini oluşturmuştur. Bu durumda tarım politikalarının bir unsurunu ise bahsedilen bölünmüşlüğün engellenmesi oluşturulmalıdır.

Nüfus

Türkiye'de nüfusun köy-kent dağılımı özellikle 1950'lerden sonra hızla değişmeye başlamıştır. 1950 yılında nüfusun %75.1'i köylerde yaşarken bu oran 1970 yılında %61.5'e 1990 yılında % 40.9'a ve 1997'de de %35'e düşmüştür. Köyden kente göç nedeniyle köylü nüfusun toplam içindeki payı 1980'lerin başından itibaren sadece oransal değil aynı zamanda mutlak olarak da düşme eğilimine girmiştir.

Köyün toplam içindeki oranına paralel olarak da çalışan nüfus içindeki, payıda düşme eğilimindedir (Kasnakoğlu 1994). Kırdaki istihdamın toplam istihdam içindeki payı 1995 yılında %56.9 olarak belirlenmiştir (DİE 1996).

Milli Gelir

GSMH içindeki tarımın payı uzun yıllardır sürekli olarak tarım aleyhine gelişmiştir. GSMH içinde sanayinin ve daha çok da hizmetlerin payı yıllar içinde giderek artmıştır. 1950 yılında GSMH'nin % 42.3'ü tarım tarafından üretilirken bu oran yıllar içinde düşerek (diğer sektörlerin daha hızlı gelişmesinden dolayı) 1980 yılında %25.5'e 1990'larda ise %16'nın altına inmiştir. Ancak 1990'ların ikinci yarısında %14'ler düzeyinden daha aşağılara inmemiş, aksine ekonomideki dalgalanmalara paralel olarak kimi dönem payını artırmıştır.

Nüfusun hâlâ önemli bir payını ve hatta istihdamın yarısından fazlasını oluşturmasına rağmen GSMH'den aldığı payın %16'lara inmesi gelir gerilemesini göstermektedir. Üstelik toprğın giderek daha da parçalanması politik baskıların artmasını da beraberinde getirecektir.

Milli Gelirdeki payının düşmesine paralel tarım ve ormancılık ürünlerinin ihracattaki payı da giderek düşmüştür. Tarımın önemli döviz kaynağı olma özelliğini kaybettiği izlenimi yaratmaktadır (Çakmak E., H.Kasnakoğlu ve A.H.Akder 1999: 44). Ancak ihracatın önemli ölçüde tarımsal ürünlerin işlenmesine (tekstil, giyim ve gıda) dayanmış olması bahsi geçen değerlendirmenin hatalı olduğunu ortaya koymaktadır (Çakmak E., H.Kasnakoğlu ve A.H.Akder 1999: 44).

Sonuç olarak, Türkiye tarım politikalarının, tarımın gelir yaratmasının nüfus, istihdam, gelir ve ihracat açısından oldukça önemli olduğu, ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve AB (Avrupa Birliği) Tarım Anlaşmaları ve Ortak Tarım Politikaları olmasa bile Türkiye'nin önümüzdeki dönem mutlaka çözmesi gerektiği hususlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarım Politikaları (*)

1963 yılından beri yürütülen planlı kalkınma döneminde kırsal ve tarım politikalarında amaçlar, araçlar ve kısıtlar birbirine karışmıştır. Bütçeden tasarruf sağlanması, enflasyonun engellenmesi, girdi verimliliğinin artırılması, desteklenen ürün sayısının azaltılması, görece fiyatların korunması, pazarlama alt yapısının geliştirilmesi, dünya fiyatlarının destekleme alımlarında dikkate alınması hem araçlar olarak belirlenmekte hemde kısıtlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu politikalara yönelik araçlar ise destekleme alımları, hedef fiyat farkı ödeme, teşvik primi, ithalat veya ihracat sınırlaması çeşitli vergiler, teşvikler, avans ödemeleri, üretim kısıtlaması tazminatı, gübre sübvansiyonu, kredi sübvansiyonu yem destek primi, gelir vergisi muafiyeti, stopaj vergisi vs. olarak sayılabilir.

Tarıma yapılan toplam transferler, esas olarak yüksek iç fiyatlar nedeniyle tüketicilerin zımni vergilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu transferlerin 1998 yılı itibariyle 11,3 milyar dolara ulaştığı ve bununda yaklaşık % 80,5'inin tüketicilerden sağlandığı hesaplanmıştır (Kasnakoğlu H. ve E.Çakmak 1998'den aktaran Çakmak E., H.Kasnakoğlu ve A.H.Akder 1999).

(*) Çalışmanın bu bölümünde esas olarak Çakmak E., H.Kasnakoğlu ve A.H.Akder 1999'na dayanılmıştır.

Bütün bu politikaların maliyetlerine rağmen başarı şansı tarımın yapısına, iktisadi ve sosyal ortama ve organizasyona dayanmaktadır.

Türk tarımının bu çalışma açısından iki temel sorunu vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye tarımının GSMH içindeki payı giderek düşerken tarım nüfusunun bu boyutta azalmaması ve dolayısıyla görece gelirinin azalması, ikincisi ise verimi düşük, küçük ve parçalanmış işletmelerden oluşuyor olmasıdır. Planlardaki çalışmalar veya politikalar ise yukarıda da ele alındığı gibi meselenin kurumsal ve sosyal yapısına yönelik olmaması sadece belli gelir desteğinin sağlanması olarak oluşturulmuştur. Halbuki, konu tarımsal işletmelerin birer kapitalist işletme olarak çalışmalarının sağlanmasına yönelik tedbirlerin ve buna yönelik hazırlıklar oluşturulsaydı belki bugün tarımımız DTÖ ve AB'nin politikalarına daha kolaylıkla uyum sağlayabileceklerdi.

Sonuç ve Öneri

Türk tarımının yapısal anlamda nitelik değiştirmesini sağlamak amacıyla;

- Toprağın parçalanmasının önüne geçilmesi,
- Arazi piyasasının (alım satımının kolaylaştırılması)
- Makinalaşarak çağdaş tarımın yapılması koşullarının yaratılması sağlanmalıdır.

Bu amaçla uygulanabilecek bir yöntem şirketleşmenin teşvik edilmesi, daha doğrusu sağlanmasıdır. Ülkemizde şirketleşmenin özellikle 1960'lı yıllardan sonra başlamış olması, hâlâ ciddi sorunların yaşanıyor olması ve pek çok şirketin aile şirketi dışına geçememiş olması özellikle tarımda şirketleşmenin çok daha zor olacağının birer göstergesi olabilir.

Bütün bunlara rağmen devletin ve üniversitelerin desteği (*) ile bir veya birkaç pilot bölgede faaliyet tarım işletmeciliği yapmak olan anonim şirketler örgütlenebilir. Bu şirketlere sermaye olarak da birbirine yakın veya komşu bölgeler, miras yoluyla bölünecek olan arazi sahipleri veya aynı köy halkı kendi tüketimleri için ayıracakları küçük bir arazi dışındaki tarla ve arazileri-

---

(*) Bu destek kısmen, kurulacak bir teşkilat kanalıyla hukuki, mali, teknik ve eğitim alanlarında danışmanlık ve öncülük olarak da düşünülebilir.

ni Türk Ticaret Kanununun "ayın nevi'nden sermaye" hükümleri çerçevesinde sermaye olarak koyup, karşılığında hisse senetlerini alabilirler.

Böylece;

- Araziler birleştirileceği için hem ölçek ekonomilerinden (özellikle makinalaşmanın nimetlerinden) yararlanılacak hem de tarlalar arasındaki sınırlar da kullanımına açılacaktır.
- Parçalanmışlığın önlenmesiyle beraber mirasta arazi değil menkul kıymetler terekeye dahil olacaktır. Öte yandan satışlarda arazi değil menkul kıymet/hisse senedi satılacağı için arazinin parçalanmasının önüne geçilecektir.
- Çok daha büyük araziler şirket halinde işletileceği için teknisyen istihdamı, uluslararası piyasaların takibi ve buna göre üretim ve pazarlama mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Soydemir S. 1998: Türkiye'de Finansal Fon Akımları (1982-1993), SPK Yayın No: 122, Ankara.

Akyüz Y.1984: Türk Ekonomisinde Mali Yapı ve İlişkiler, TSKB, İstanbul.

Goldsmith R.W.1969: Financial Structure and Development; Yale University, London

Mishkin F.S.1995: The Economics of Money, Banking and Financial Markets, Fourth Edition, Harper Colins College Publishers.

Ghandhi J. 1988: "Reflections on the Operation of Capital Markets" Proceedings of the OECD-CMB Conference, The Interrelationship Between Money and Capital Markets, SPK Yayın No:10, Ankara.

Gardener 1991: "1992 and the Future of Asset Securitization in Western Europe" Northon J.J. ve P.R.Spellman (eds) 1991: Asset Securitization, Basil Blackwell, Oxford.

Feeney P.W. 1995: Securitization; Redefining the Bank, St.Martin's Press, USA

Kasnakoğlu H.1994: "The Impact of Agriculturel Adjustment Programmes on the Agriculturel Development And Performance in Turkey", FAO, Haziran, Ankara

Öcal N. 1997: Türkiye'de Menkul Kıymetleştirme Uygulaması, Etkileri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, SPK Yayın No:106, Ankara.

- Tantan S.1996: Menkul Kıymetleştirme: ABD Uygulamaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri**, SPK Yayın No: 44, Ankara.
- Chammah W.A. 1991: "An Overview Of Securitization" Northon J.J. ve P.R.Spellman (eds) 1991: Asset Securitization**, Basil Blackwell, Oxford.
- DİE 1996: İstatistik Göstergeler :1923-1995**, DİE Yayın No: 1883, Ankara
- Çakmak E., H.Kasnakoğlu ve A.H.Akder 1999: Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, TUSİAD, Yayın No, TUSİAD-T/99-12/275, İstanbul
- Kasnakoğlu H.ve E.Çakmak 1998: "The fiscal Burden and Distrubution of Costs and Benefits of Agricultural Support Policies in Turkey"**, A.Valdés (der.) **Agricultural Support Policies in Transition Economies** içinde, Washington.D.C. World Bank.
- Silvestre J.1988: "Economics of Scale"; Eatwell J.,M.Milgate ve P.Newman(eds) The Palgrave A Dictionary Of Economics**, The Mac Millian Press, London.
- Soydemir S.2000: "Mali Fon Akım Tabloları için Veri Kaynakları: Yöntemsel Sorunlar"** Yayınlanmamış Çalışma.
- Erkan N.ve B.Temir 1998: Şirketler Kesiminin Finansal Eğilimler Anketi Sonuçları: 1996**. SPK yayın No.126, Ankara